

Riia-Moskva postitüli Põhjasõja eelõhtul¹

Enn Küng

■ 1701. aastal ilmus rootsi keelest saksa keelde tõlgituna üks propagandateos, milles tutvustati kellegi Haagis elanud isiku kirja oma sõbrale Frankfurdis. Trükise sissejuhatuses toodi esile Venemaa Haagi-saadiku Andrei Matvejevi põhjendused, miks tema riik murdis rahu Rootsiaga, ja sellele järgnesid põhjalikud Rootsi-poolsed vastuväited.²

Põhjendusi oli neli ja kaalukuse järgi ritta seatuna olid need järgmised: esiteks, kui tsaar Peeter 1697. a. koos oma suure saatkonnaga Riia kaudu Saksamaale ja Hollandisse reisis, ei olnud teda Riias küllaldase hiilguse ja toredusega vastu võetud, saatkond pidanud endale toitu ostma märkimisväärselt kõrgete hindadega, neid hoitud kui vange luku taga lubatud neil majutuskohtadest soovi järgi linnas vabalt ringi käia, ja lõpuks, kui saatkond teele asus ja soovis Väina jõge ületada, ei hankinud Rootsi pool neile piisaval arvul mugavaid sõiduvahendeid, veelgi enam – nende vähestegi eest nõutud ebaõiglaselt kõrget veoraha; teiseks, mõne aasta eest olid Liivimaa talupojad kallale tunginud ühele Vene saadikule [P. Wosnizõnile], kes oli tagasireisil Türgist, pidanud kinni tema pagasivankrid ja röövunud need paljaks; kolmandaks, Moskva postmeister oli süüdistanud Riia postmeistrit ebaõiglusel ja nõudnud tema ametist kõrvaldamist, mida aga Rootsi pool polnud teinud; neljandaks

toodi esile Vene kaupmeeste võlanõuded Rootsi kodanike vastu.

1700.–1701. a. seisuga olid need Venemaa ettekäänded sõja alustamiseks. Esialgu oli Vene saadik Matvejev palunud mainitud kaebuste lahendamiseks küll hollandlaste vahendust, millega Rootsi pool ka nõus oli. Kuid veel enne, kui arusaamatusi saadi lahendada hakata, alustas tsaar siiski Rootsiaga sõda. Matvejev põhjendas rahumurdmist sellega, et Rootsi pool ei olnud olukorra muutmiseks Venemaa kaebuste peale mingeid meetmeid võtnud.

Need Vene poole süüdistused ei olnud Rootsi võimukandjatele tundmatud. Veelgi enam, alates 1699. a. lõpukuudest oli nii Stockholmis ja kui ka Riias neile kaebustele lahendust otsitud. N.-ö. postmeistrite tüliga tegeldi juba 1698. aastast alates, ehkki siis veel teadmata, et esmapilgul tühisena tunduval arusaamatusel võib olla kaugemale ulatuv mõju.

Esimest korda olid venelased kahe riigi diplomaatilises suhtluses tõstatanud need kaebepunktid Rootsi-Vene läbirääkimistel, mis toimusid Moskvast 1699. a. teisel poolel. Nimelt oli siis Rootsi saatkonna ülesandeks saada pärast troonivahetust Rootsis Moskvast kinnitus kahe maa vahel kehtivale rahulepingule. 1661. a. oli sõlmitud Kärde rahu, mis reguleeris peaaegu kõiki Rootsi ja Venemaa vahelisi suhteid alates piirijoone kulgemisest, kaubanduslikust läbikäimisest jms. kuni täp-

¹ Artikkel on valminud sihtfinantseeritava projekti TFLAJ 2700 (Modernse ühiskonnakorralduse kujunemine Läänemere-ruumis) raames.

² Ein Schreiben, so Aus dem Haag, An einen Freund in Franckfurt, abgelaßen, In welchem Die Ursachen Des Reußischen Friede-Bruchs mit Schweden, Wie sie, von dem in dem Haag residirenden Reußischen Minister sind vorgetragen, Nebst dererselben Gründlichen Wiederlegung, begriffen sind. Aus dem Schwedischen ins Teutsche übersetzt. Im Jahr 1701.

selt fikseeritud diplomaatilise etiketini välja. Kärde rahulepingut oli nn. piiriläbirääkimistel mitmes küsimuses korduvalt täpsustatud. Viimati olid Rootsi ja Venemaa uuendanud Kärde rahulepingu kehtivust tsaaride Peetri ja Ivani võimuletuleku järel, Rootsi-Vene läbirääkimistel Stockholmis 1683. ja Moskvast 1684. aastal.

Rahulepingule uue kinnituse andmise eel oli kombeks vahetada vahepealsel ajal kummaltki poolt esile kerkinud kaebusi ja otsida neile lahendusi. Nii esitaski Vene pool 1699. a. läbirääkimistel kaebuse Liivimaa kindralkuberneri Erik Dahlberghi vastu, kes oleval 1697. a. Vene saatkonda vastu võtnud hoolimatult. Kõneks võeti ka Vene-Türgi läbirääkimistelt tagasi pöördunud saadiku Wosnizõni röövimise juhtum. Samuti esitati süüdistus Riia postmeistri vastu, kes oleval kinni pidanud ja lugenud välismaiseid kirju. Nagu teada, jooksis rahulepingu kinnitamine liiva just Vene poole kaebuste tõttu, millele vastamiseks Rootsi saatkonnal puudus instruksioon ja volitus. Tagatipuks jättis tsaar ära ka traditsioonilise ristisuudlemise.³

Kuigi Venemaa osalust Põhjasõja ettevalmistamises ja kallaletungis Rootsile on historiograafilises plaanis põhjendatud tsaaririigi geo- ja kaubanduspoliitiliste vajadustega, mida sai rahuldada jõudmisega Läänemere äärde, on siiski mainitud ka ettehteid, mida Venemaa Rootsile tegi – eelkõige tsaari

ja tema saatkonna n.-õ. ebakorrektsed kohtlemist Riias. On arusaadav, et väidetav tsaari solvamine tekitas kahe maa vahel pingeid. Tavaliselt on nii Peeter Suure eluloo kui ka Põhjasõja eeloo kirjeldustes käsitletud küll “Riia solvangu”⁴, kuid ülejäänud ettehteid on puudutatud vaid riivamisi ja neile ei ole omistatud suuremat tähtsust.⁵ Nii näiteks on Läti ajaloolane Georg Jenš 1701. a. propagandatrükisele viidates sedastanud vastuolude olemasolu Riia ja Moskva postmeistri vahel 17. saj. lõpul, kuid nende olemusse pole ta süüvinud. Samas on G. Jenš andnud mõningase ülevaate Riia osast Moskva ja Lääne-Euroopa korrespondentsi vahendamisel.⁶ Rohkem kui pool sajandit hiljem on Läti nimekas postiajaloolane Pärsla Pētersone tutvustanud Riia ja Moskva postisuhtlust,⁷ kuid seejuures on ta paljuski tuginenud nii Jenši kui ka vene-nõukogude autorite Marija Vitaševskaja⁸ ja Aleksandr Vigilevi⁹ kirjutistele Vene postiajaloo kohta. Eelmainitud autorid ei ole siiski puudutanud Riia ja Moskva postmeistrite tüli.

Alljärgnevas artiklis vaadeldakse lähemalt, milles seisnes Rootsi ja Venemaa postmeistri omavaheline vastuolu ning milline tähtsus sel oli kahe maa suhetes, nii et Vene pool sai seda sõja alustamisel tuua üheks ettekäändeks. Seejuures on otstarbekas vaadelda lähemalt Rootsi ja Venemaa vahelise postiliikluse teket ja arengut 17. sajandi teisel poolel.

³ G. V. Forstén. Snošenija Švecii i Rossii vo vtoroj polovine XVII veka (1648–1700). – Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvěščenija, CCCXXV, sentjabr’ 1899, lk. 80–90.

⁴ A. Bergengrün. Die grosse moskowitzische Ambassade von 1697 in Livland. Riga, 1892; S. Svensson. Czar Peters motiv för kriget mot Sveriga. – Historisk tidskrift, 1931; A. Isberg. Erik Dahlbergh och tsar Peters västeuropeiska resa. – Svio-Estonica, vol. XVI, Lund, 1962, lk. 52–72; V. Vozgrin. Rossija i evropejskie strany v gody Severnoj vojny: istorija diplomatičeskix otnošeniij v 1697–1710 gg. Leningrad, 1986, lk. 63–65, 70; N. Pavlenko. Pētr Velikij. Moskva, 1994, lk. 64–65; M. Laidre. Lõpu võidukas algus. Karl XII Eesti- ja Liivimaaal 1700–1701. Tartu, 1995, lk. 110–115; G. Karpov. Velikoe posol’stvo Petra I. Kaliningrad, 1997, lk. 30–34; L. Hughes. Peeter Suur: elulugu. Tallinn, 2005, lk. 66.

⁵ Nt. A. Bergengrün ja A. Isberg, nagu viites nr. 4.

⁶ G. Jensch. Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga, Riga, 1934, lk. 6–7.

⁷ P. Pētersone. Entstehung und Modernisierung der Post- und Verkehrsverbindungen im Baltikum im 17. Jahrhundert. – Liber Annalis Instituti Baltici. Acta Baltica. XXXV. Kõningstein im Täunus, 1997, lk. 210–212; P. Pētersone. Riga als bedeutender Knotenpunkt im schwedischen Post- und Verkehrssystem des 17. Jahrhunderts. – Symposium zur Postgeschichte Lettlands. Riga, 11. august 2001. lk. 8–9.

⁸ M. Vitaševskaja. Starinnaja russkaja počta. Moskva, 1962.

⁹ A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty. Moskva, 1990. Esimest korda ilmus see raamat kaheosalisena 1977. ja 1979. a.

1701. a. propagandatrükise esileht.

Moskva 17. sajandi teise poole post-meistrid ja Riia-suunalise postitee sisseseadmine

Tulenevalt Rootsi ja Venemaa tihedatest diplomaatilistest ja majandussuhetest 17. sajandil oli kahe maa vahelisel postiühendusel oluline tähtsus. Esimest korda fikseeriti ametliku posti vaba liikumise põhimõte 20. detsembril 1658. a. sõlmitud Vallisaare vaherahu- (§20)¹⁰ ja sellele 21. juulil 1661 järgnenud Kärde rahulepingus (§17).¹¹ Mõlema lepingu kohaselt pidi Rootsi (kindral)kuberneride ja Vene vojevoodide vaheline post liikuma takistamatult, samuti ei tohtinud kirju teel ära võtta, veelgi vähem võisid kõrvalised isikud neid lugeda.

Valdav osa Venemaa 17. saj. korrespondentsist Lääne-Euroopaga kulges logistilis-

tel põhjustel Rootsi Läänemere-provintsi Liivimaa ja selle peapostkontori Riia kaudu. Moskva-Stockholmi suunal oli määravam roll nn. põhjapoolsel postiteel Novgorodi kaudu läbi Ingerimaa ja Soome. Üldiselt iseloomustas 17. sajandi esimesel poolel Rootsi ja Venemaa vahelist postiühendust ebareeglipärasus. Kirjad liikusid kas kiirkullerite või kaupmeeste vahendusel vastavalt vajadusele.

Kui Rootsis astuti nii oma riigi siseselt kui ka Lääne-Euroopaga regulaarse postiühenduse saavutamiseks esimesi samme 1620–1630-ndatel aastatel,¹² siis Venemaa jõudis vastavate reformideni 1660-ndatel aastatel. Vene rahvusvahelise postikorralduse sünniaastaks loetakse 1665. aastat, kui tollal veel Pihkva vojevoodi ametit pidanud Afanassi Lavrentjevitš Ordin-Naštšokini ettepanekul

¹⁰ Polnoje sobranie zakonov Rossijskoj imperii, I, nr. 240. SPb, 1830, lk. 476.

¹¹ Samas, nr. 301, lk. 543–544.

¹² T. Holm. Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria, I, (1620–1642), Stockholm, 1906, lk. 76–78, 82–93; C. Arvidsson. Postvägen via Markaryd och Markaryds postkontor. Posttryttaren. Årsbok för Postmuseum 2002, lk. 11–22.

sõlmisid keskvoimud Moskvas hollandlase Jan van Swedeniga lepingu riigipiiriõlese postiühenduse loomiseks. Van Swedeni post liikus Moskvas Pihkva kaudu Vastseliinani, kus Liivimaa postmeistri Jacob Beckeri postiratsanikud selle vastu võtsid ja Valga kaudu Riiga toimetasid. Lisaks riiklikele kirjadele võeti kaasa ka eraisikute korrespondentsi. Riist saadeti post edasi Memelisse (Klaipõda), kus kohtuti Brandenburgi postiga. Ometi ei rahuldanud van Swedeni post Moskva võime. Väidetavalt puudus mehe vastu usaldus, kuna tema postikottide sisul ei saadud silma peal hoida. Seetõttu võttis 1667. aastal Saadikute prikaasi etteotsa tõusnud Ordin-Naštšokin üheks oma esimeseks ülesandeks välispostiliikluse ümberkorraldamise. Vene ajalookirjutuses loetakse Ordin-Naštšokinit Vene postikorralduse loojaks.¹³

Ordin-Naštšokin van Swedeniga sõlmitud veolepingut otseselt ei tühistanud, kuid Riia-tee kõrvale otsustas ta 1667.–1668. a. rajada Smolenski, Vilniuse ja Königsbergi kaudu Lääne-Euroopasse suunduva postitee, ning sellel opereerimise andis ta riigi silmis suuremat usaldust evinud taanlasele Leonti (Leonhard) Marseliusele, kes oli Saadikute prikaasi tõlk.¹⁴ Kui van Sweden 1668. a. suri, hakkas Marselius posti vedama ka Pihkva-Riia suunal. Marseliuse posti iseloomustas regulaarsus, aga kindlasti ka suurem kontroll kirjade sisu üle, kusjuures erakirju ei tohtinud enam Marseliusest mööda minnes välismaale saata. Kahtlemata oli Moskva-Riia postitrakti arenguliseks sündmuseks 1668. a. Marseliuse viibimine Riias ja seal J. Beckeriga saavutatud kokkulepe Vene posti veoks Pihkvast Riiga ja seal edasi Lääne-Euroopasse. Sellega kujunes Riia Vene peamine suhtluskanal Euroopaga. Silmas tuleb pidada, et lisaks kirjavahetusele pidi Marselius Vene võime varustama Lääne-Euroopa ajalehtedega. Nii

jõudis näiteks Moskvasse aastas 27 nimetust saksakeelseid ajalehti, seitse hollandi, viis prantsuse, kaks poola ning itaalia ja rootsi keeles kumbagi üks.¹⁵

Vene Riia-suunalise postikorralduse sündi jälgisid ka Rootsi saadikud Moskvas. 4. juulil 1665 kirjutas Rootsi Moskva-resident Johan von Lillienthal Karl XI eestkostevalitsusele J. van Swedeni kavast astuda tsaari nõusolekul kontakti Riia peapostmeistri J. Beckeriga, et seada temaga sisse postivahetus. Lillienthal, kes pidas püsiva postiühenduse olemasolu vajalikuks eelkõige seoses kahe maa kaubandussuhtlusega, oli ka ise van Swedeniga asjast vestelnud ja eelkõige uurinud postiliikluse turvalisuse kohta, kartes Vene poolelt nii kirjade konfiskeerimist kui ka avamist. Vastne Vene postmeister loomulikult eitas sellist võimalust. Lillienthal pidas vajalikuks võimalike arusaamatuste vältimiseks sõlmida vastav leping. Samas märkis ta eestkostevalitsusele, et olulisemad kirjad saadab ta kokkuleppes hoolimata edaspidigi kaupmeeste või kulleritega Rootsi.¹⁶

Järgmine Rootsi resident Moskvas Adolf Eberskiöld teavitas eestkostevalitsust L. Marseliuse tulekust Vene posti etteotsa 8. augustil 1668. Seejuures oli saadik sunnitud tõdema, et kirju, mida oli edasi saadetud väljaspool Marseliuse posti, oli teel kinni peetud ja ära võetud.¹⁷ Oma järgnevates aruannetes Stockholmi märkis Eberskiöld Marseliuse kava vahetada kirju Riiga iga kaheksa päeva tagant ning luua Smolenski kaudu postiühendus Poolaga.¹⁸

Hea ülevaate Moskva postkontori tööst Rootsi ja Poola suunduvatel postitraktidel on 1674. a. andnud oma Vene kaubanduse ülevaates Johan Philip Kilburger, kes kirjutas järgmist:

“... teisipäeviti vastu õhtut läheb post Novgorodi, Pihkvasse, Riiga jm. Moskva ja Riia vahel liigub see 9–11 päeva; üks solotnik ehk

¹³ M. Vitaševskaja. Starinnaja ruskaja počta, lk. 47–50; A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty, lk. 98–102.

¹⁴ Marseliuse perekonna kohta vt. nt.: E. Amburger. Die Familie Marselis: Studien zur russischen Wirtschaftsgeschichte. Giessen, 1957.

¹⁵ M. Vitaševskaja. Starinnaja ruskaja počta, lk. 50–58; A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty, lk. 103–107.

¹⁶ Rootsi Riigiarhiiv (= RA), Muscovitica, vol. 82.

¹⁷ Samas, Muscovitica, vol. 83.

¹⁸ Samas (A. Eberskiöld Karl XI eestkostevalitsusele Moskvas 1. septembril ja 20. oktoobril 1668).

1/3 loodi maksab Novgorodi 6, Pihkvasse 8 ja Riiga 10 kopikat. See post saabub neljapäeviti taas Moskvasse.

Poola post Vilniuse kaudu läheb välja kolmapäeva öhtul, ja sellega võib kirju saata kõikjale Rooma riiki; Königsbergi kaudu saates lähevad need edasi Hamburgi, kust need lähevad Berliini, ja iga solotniku eest võetakse 25 kopikat. See post liigub 21 päeva, seega kaks päeva kiiremini kui Riia kaudu Hamburgi. See post saabub kolmapäeva hommikul taas Moskvasse.

Novgorodi ja Narva vahel korralist posti ei ole. Ometi leidub läbi terve aasta võimalus kirju pea iga nädal nende kohtade vahel saata.

Niipea kui post Moskvasse saabub, tuleb pakid lossi Saadikute prikaasi viia ja seal avada, mistõttu mitte ükski eraisik ei saa sellest, mis välis- ja sisemaal juhtub, teada enne õukonda; kõige enam saab aga nii igaüks hoiduda, et ta ei satuks seoses lubamatu ja riigile kahjuliku korrespondentsiga kahtlusaluseks, kohustudes kõik kirjad esmalt ülemkantsleri kätte andma.

Postiga saavad nad iga nädal Hollandi, Hamburgi, Königsbergi ja teisi nii trükitud kui ka kirjutatud ajalehti ja teateid, seda sama täpselt ja õigesti kui siin Rootsis; neid tuleb kogu aeg vene keelde tõlkida ja tsaarile ette lugeda.¹⁹

1670. aastatel hakkas Riia-Moskva suunaline postiliiklus aegamisi rutiinseks muutuma. Sisulist muutust ei toonud ka L. Marseliuse surm 1670-ndate aastate algul ja tema asemel postmeistriks saanud poeg Peter Marselius. Viimane ei olnud selles ametis siiski kaua. 4. detsembril 1675. a. määrati uueks Moskva postmeistriks senine Saadikute prikaasi tõlk, Hollandi kaupmehe poeg Andrei Vinius (1641–1717). Väljavahetamise põhjusena nimetati Peter Marseliuse posti hilinemist,²⁰ mis aga ei ole eriti tõsiseltvõetav etteheide,

sest toonastest teoludest tulenevalt kurdeti posti hilinemise üle kõikjal Euroopas.

A. Viniuse mõjukus Vene valitsusringkondades oli oluliselt suurem kui talle eelnenud postmeistritel – alustades tõlgi lihtsast ametist, tõusis ta duumadjakkide hulka ja võis nautida Peeter Suure soosingut. Moskva postmeistriks olemise kõrval on ta Venemaa ajalukku läinud Peetri geograafia-, tehnika- ja sõjandusnõustajana, samuti Apteegi, Siberi ja Artilleria prikaasi juhina. Mainitud ülesanded ei võimaldanud A. Viniusel postmeistri ametikohustustele jäägitult pühenduda, mistõttu 18. oktoobril 1693. a. määrati sellesse ametisse ta poeg Matvei (Mathias) Vinius. A. Vinius jäi siiski ka edaspidi posti kureerima, mistõttu piiri taga Rootsis loeti teda Vene peapostmeistriks. Viniused ja Vene postikorraldus olid seotud 16. märtsini 1701, kui nad tsaari silmis usalduse kaotanuna olid sunnitud kõikidest ametitest lahkuma.²¹

Riia-Moskva postitüli 1680. aastate keskel

Pärast postmeistriametisse astumist uuendas A. Vinius 1677. a. postiveolepingut Riia senise postidirektori J. Beckeri (suri 1672. a.) lese Margareta Giesega. Põhimõtteliselt jätkati väljakujunenud postiveorutiini. Moskva postiühenduses Lääne-Euroopaga oli Riia endiselt tähtsaim suhtluskanal. Smolenski ja Vilniuse kaudu suheldi peamiselt Poola aladega, kuid ka sealt oli võimalik kirju saata edasi läänepoolsesse Euroopasse. 1679. aastal postivedu Vilniusse mõneks aastaks peatus. Selle peamise põhjusena nimetati mingit sel ajal Poolas puhkenud epideemilist haigust. 1681. aasta suvest hakati taas järk-järgult kirju Vilniusesse saatma. Viimast postiteed soosis 1683. a. Saadikute prikaasi uueks juhiks tõusnud Vassili Golitsõn. Ning kui 1685. a.

¹⁹ Mercatura Ruthenica oder kurtzer Unterricht von den Reußischen Commerciën wie nemblich selbige Ao: 1674 mit auß- und eingehenden Waaren durch gantz Moscovien getrieben worden [---] zusammen getragen von Johan Philip Kilburger. Kungliga biblioteket. Handskriftssektionen, Stockholm; vol. D. 1415.

²⁰ M. Vitaševskaja. Starinnaja russkaja počta, lk. 65–66; A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty, lk. 106–107. Vitaševskaja nimetab L. Marseliuse surmaaajaks 1674. ja Vigilev 1671. aastat.

²¹ Sovetskaja istoričeskaja ěnciklopedija, 3, Moskva, 1963, lk. 490–491; A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty, lk. 131–133.

mais pikendati Poola ja Venemaa vahel 1667. a. sõlmitud Andrussovo vaherahu, saavutati sama aasta detsembris Moskva ja Vilniuse postmeistrite vahel uus postiveoleping.²²

Aastapäevad varem, 1684. a. oli aga lõppenud Moskva ja Riia vahel 1677. a. sõlmitud postilepingu kehtivusaeg. Sellega seoses kerkisid esile ka esimesed tõsisemad arusaamatused. Väidetavalt oli A. Vinius 1677. a. lepingus kohustunud Riia postmeistrile postiveo eest Riia ja Vastseliina vahel maksma 320 riigitaalrit aastas. Seda summat loeti liiga suureks. Vene postiajaloolaste andmeil saavutas A. Vinius 1684. a. alternatiivset võimalust otsides kokkuleppe ja sõlmis isegi lepingu Tartu postmeistri Andreas Maxiga, kes nõustunud Vene posti läbi Liivi- ja Kuramaa Memelisse vedama 290 riigitaalri eest aastas. Lisaks pidi Max saama eraldi postimaksu kirjade kaalu pealt. Lepingu sõlmimist Maxiga põhjendanud Vinius Riia posti hilinemisega piirile.²³

Ehkki A. Maxiga 1684. a. sõlmitud lepingut ei ole õnnestunud leida, on Liivimaa kindralkuberner 1685.–1686. a. materjali hulgas kindlaid tõendeid selle olemasolu kohta. Siinkohal tuleb aga silmas pidada, et Max ei soovinud postivedu mitte Riia postkontorilt üle võtta, nagu jääb mulje Vitaševskaja ja Vigilevi töödest, vaid Vene posti Riia suunas Vastseliina asemel vahendada, s. t. Max oli huvitatud, et Riia postiratsanikud vahetaks postikotte tema juures. Samas on huvitav küsimus, miks A. Max võis olla nõus postiveolepingut Viniusega sõlmima. Arvestada tuleks, et Max oli küll Tartu postmeister, kuid samas ka linna Suurgildi vanem ning aastatel 1682–1685 isegi raehärra.²⁴ Kuna Max oli kõrgetes linnaametites, võis ta mõelda laiemaltki kui Tartu rollile Vene posti vahendajana. Nimelt oli Tartu juba aastakümneid vaieldud Riia

Vene postijuhhi Andrei Vinius'e (1641-1717) portree, nagu seda on 1874. a. kujutanud L. Gusikova.

kaubateede kulgemise üle, soovides, et riialased sõidaks Venemaale Tartu, mitte Vastseliina kaudu.²⁵ Nii võis Max 1684. a. postilepingut sõlmides loota, et postiratsanike järel hakkavad Tartusse tulema Vene kaupmehed ja nende järel riialasedki.

Riia postkontori tööd juhtis sel ajal postidirektorina küll M. Giese, kuid igapäevase postikorraldusega tegeles tema väimees Statius Stein.²⁶ Arhiiviallikate põhjal oli A. Viniuse kriitika suunatud just S. Steini vastu.

Olgu siinkohal märgitud, et A. Viniuse vastuolud S. Steiniga ei tulenenud otseselt Smolenski–Vilniuse postitee olemasolust (ehkki paralleelse postitee negatiivset mõju ei saa eitada), vaid Kura hertsogi tegevusest. Kuna Riia Memelisse jõudmiseks tuli läbida Kuramaa, olid Rootsi võimud Kura hertsogiga sõl-

²² M. Vitaševskaja. Starinnaja ruskaja počta, lk. 71; A. Vigilev. Istorija otečestvennoj počty, lk. 111.

²³ Samas.

²⁴ R. A. von Lemm. Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918 Ratspersonen, Beamte und Angestellte des Rats und des Stadtamts von Dorpat von 1319–1918 in chronol. und alphabet. Ordnung. Marburg, 1960, lk. 99.

²⁵ Vt. nt. A. Soom. Die Politik Schwedens bezüglich des Russischen Transithandels über die estnischen Städte in den Jahren 1636–1656. – Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused. XXXII, Tartu, 1940, lk. 60–72; Tartu ajalugu. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1980, lk. 82–85.

²⁶ G. Jensch. Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit, lk. 8–9.

minud mitu lepingut.²⁷ Need toimised senikaua, kuni Kura hertsogkonnal puudus oma postiteenistus. Veelgi enam, Kura hertsog oli paratamatult ka ise sunnitud kasutama Riia postiratsanike teeneid. Juba 1680. aastate esimesel poolel püüdis Kuramaa vabaneda sõltuvusest Rootsi postikorraldusest, kuni 1685. aastal rajas hertsog Friedrich Kasimir oma postorganisatsiooni. Riia postiratsanike liikumisvabadust hakati kõikvõimalikul moel takistama. Riia post ei saanud enam regulaarselt liikuda.²⁸ Tuleb silmas pidada, et mitte ainult Vene post, vaid ka suurem osa kohalikust Liivi- ja Eestimaa korrespondentsist Lääne-Euroopasse liikus Riia Memelisse ja Königsbergi Miitavi (Jelgava) kaudu.²⁹ Halbade teeolude korral, kui Ingerimaa ja Soome kaudu kulgenud nn. põhjatee läbimine muutus riskantseks ja aeglaseks, saadeti mõnikord ka kohalike võimukandjate kirju Stockholmi Memeli, Danzigi ja Hamburgi kaudu. Ehkki viimast juhtus harva, tuli tagada sellel postitraktil takistusteta liikumine.

Seega soosis Kura hertsogi tegevus arusaamatuste tekkimist Riia ja Moskva postmeistri vahel. See ilmneb selgelt S. Steini 8. jaanuaril 1685 kantseleipresident Bengt Gabrielsson Oxenstiernalle saadetud aruandest, milles ta märgib, et “Kuramaa soovib Moskva posti endale tõmmata”. Edasi tuli Stein A. Viniuse ja A. Maxi vahel sõlmitud lepingu juurde, mille taga ta nägi samuti Kuramaa huve. Stein süüdistas Maxi, et see oli lepingu sõlminud Riia postkontorist mööda minnes, ehkki peapostmeistri positsioonist tulenevalt allus Tartu postmeister talle. Stein teatas, et ta oli Maxi Riiga kutsunud ja sõlmitud lepingu tühistanud.³⁰

1685. a. kevadeks jõudis Rootsi keskviimudeni A. Viniuse pahameel S. Steini aad-

ressil. Asjaga tuli tegelema hakata, kuna Vene tsaaride Ivani ja Peetri nimel oli Moskvas vastavasisulise kirjaga pöördutud otse Karl XI poole. Kuna 1685. a. varakevadel olid kavas Rootsi-Vene piiriläbirääkimised Vasknarvas, lülitati Rootsi saatkonnale kaasa antud instruksiooni ka lahenduse leidmine postmeistrite tülile (§20 ja §21). Instruksiooni põhjal oli A. Vinius süüdistanud S. Steini Venemaal liikuvate postipakkide avamises ja selles, et Moskva postkontorilt nõuti postihobuste ülalpidamise eest trassil Riia piirini (tekstis Meeksi) enam raha, kui kahe postkontori vaheline leping ette nägi. Lisaks oli Stein hakanud kirjade pealt nõudma postimaksu. Rootsi saadikutele tehti ülesandeks Vene poolele teatada, et edaspidi liiguvad Vene kirjad läbi Liivimaa kas täiesti vabalt või pehmentdatakse senise lepingu tingimusi. Üldiselt pooldas Rootsi pool täiesti tasuta postivedu, sest riik maksis niikuinii Riia postmeistritele postihobuste ülalpidamise eest eraldi tasu. Kuid sellise vastutuleku tingimuseks oli, et Vene kirjad liiguksid ainult Riia ja Meeksi vahel ega võtaks Miitavist suunda Leedu kaudu Venemaale. Ühtlasi tuli nõuda madalamat postimaksu neile kirjadele, mida Rootsi alamad saatsid Moskvasse ja sealt Liivimaale.³¹

Millalgi 1685. a. kevadel tehti Kuninglikust Kantseleikolleegiumist Liivimaa kindralkubernerile Chr. Hornile korraldus moodustada komisjon Viniuse süüdistuste uurimiseks. Kuna see tüliasi langes ühele ajale kuninga 17. märtsi 1685. a. resolutsiooniga, millega provintside postikorraldus allutati kolleegiumile, siis kohustati Steini esitama aruanne Liivimaa postikorralduse tegeliku seisuga, makstava töötasu, postihobuste ülalpidamise ning postimaksu määra kohta.³²

²⁷ Posti ja reisijate Kuramaalt läbivedu tagasid paragrahvid 1647. a. Rootsi ja Kuramaa neutraliteedi- ja 1660. a. sõlmitud Oliwa rahulepingus. 1668. a. kinnitas hertsog Jakob Rootsi postiratsanike liikumisvabadust: G. Jensch. Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit, lk. 4–6; P. PETERSONE. Entstehung und Modernisierung der Post- und Verkehrsverbindungen, lk. 212.

²⁸ G. Jensch. Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit, lk. 5.

²⁹ Vt. lähemalt Lääne-Euroopa-suunalise posti osatähtsuse kohta Riia postkontori töös 1688. a. seisuga: E. KÜNG. “... mugavamaid teid, kui nüüd linnade vahel tarvitatakse, on vaevalt leida...” Postirevisjon Eesti- ja Liivimaal 1687.–1688. aastal. – Tuna 2005, nr. 4, lk. 23–25, tabelid 1. ja 2.

³⁰ Eesti Ajalooarhiiv (= EAA), f. 278, n. 1, s. XI:1, l. 31p.

³¹ RA, Muscovitica, vol. 572 (Rootsi saatkonna instruksioon 30. märtsist 1685 Vasknarva piiriläbirääkimiste jaoks).

³² EAA, f. 278, n. 1, s. IV:25, l. 4 (Chr. Horn S. Steinile, Riias 20. aprillil 1685).

1685. a. teisest poolest ei ole Vene poole uusi kaebusi teada. Veel 1686. a. jaanuari keskel palus Chr. Horn Rootsi Moskva-residenti Chr. von Kochi, et see kinnitaks A. Viniusele, et Riia postmeister Stein ei ole Moskva posti muutmisele või takistamisele mingil moel mõelnud, veelgi vähem selleks midagi ette võtnud.³³

Uuesti komplitseerus olukord 1686. a. veebruari lõpus, kui Chr. Horn sai kirja Pihkva vojevoodilt, kes nõudis, et kindralkuberner käsiks Tartu postmeistril A. Maxil täita lepingut, mille see oli sõlminud Viniusega posti kulgemiseks Tartu kaudu. Asjast Karl XI-le kirjutades märkis Chr. Horn, et vastavalt läbi viidud uurimisele oli Max tõepoolest mainitud lepingu sõlminud, minnes seejuures mööda nii kindralkubernerist kui ka Riia peapostkontorist, ja püüdnud posti juhtida traditsiooniliselt Vastseliina teelt kõrvale. Chr. Horn oli juba Pihkva vojevoodile vastanud, et ilma Rootsi kuninga korralduseta ei saa tema posti kulgu muuta, mistõttu ta paluski Karl XI arvamust.³⁴ Pea samal ajal jõudis Hornini Kantseleikollegiumi soovitus senist postikurssi mitte muuta, sest ei usutud, et Vinius suunab Vene posti vastasel juhul Vilniusse. Samas oli kollegium teadlik Rootsi posti takistamisest Kuramaal, mis omakorda raskendas ka Vene posti liikumist.³⁵

Rohkem kui aasta pärast arusaamatuste tekkimist Moskva ja Riia postmeistri vahel valmis kindralkuberner Ch. Hornil tüli põhjuste ja olemuse kohta esialgne ülevaade, mille ta saatis 27. märtsil 1686 kuninglikule majesteedile tutvumiseks. Aruande aluseks oli uurimiskomisjoni protokoll. Komisjon oli 1685. a. jooksul üle kuulunud nii S. Steini, A. Maxi kui ka teisi asjaga seotud isikuid, samuti oli kogutud dokumente.³⁶ Horni aruandest

ilmnevad kõik Viniuse süüdistused Steini aadressil, ka need, mis Moskva postmeister oli otse Stockholmi saatnud.

Üks Viniuse peamisi kaebusi puudutas Königsbergist toodavaid ajalehti, mille edasisaatmise Moskvasse oli Stein peatanud, mida Horn ka ei eitanud. Kuid põhjusena tõi kindralkuberner esile Karl XI enda korralduse, et Königsbergi ajalehed, mis olid *toonud ebasüüdsaid ja ilmseid valesid Rootsi krooni vastu*, on keelatud, ning käsu *aviise* edaspidi Riias trükkida. Rootsi poole lootus, et Vinius rahuldub Riia teadetega, ei täitunud. Vinius nõudis Königsbergi ajalehti, mille saatmist kahes eksemplaris oligi seejärel jätkatud. Nii komisjoni kui ka Horni arvamus oli, et kui Vinius soovib selle aja eest, mil ajalehti Moskvasse ei veetud, saada kompensatsiooni, siis tuleb seda talle maksta.³⁷

Järgmisena oli taas teemaks Liivimaa läbiva Vene posti varasemast suuremal määral maksustamine, mille Horn oli nõus lõpetama ja tekitatud kahju vajadusel Viniusele kompenseerima. Ühes oma järgmises kirjas märkis Horn, et Viniuse käitumise põhjuseks oli viha, mis tal tekkinud S. Steini vastu seoses rahanõuetega posti ülalpidamiseks ja postimaksudega.³⁸

Tõsisem oli aga Viniuse süüdistus seoses postipakkide avamisega Riias. Mõned postikottide lahtilõikamise süüdistused lükkas Horn tagasi, kuid kindralkuberner oli nõus möödma, et kotte, milles oli deklareerimata raha (tukatid), oli kontrollimiseks avatud. Seda ei saanud aga Riia postkontorile ette heita. Horn leidis, et postile oleks üldse parem, kui seda rahaga ei koormataks, kuna see tekitas kõikvõimalikke pettusi, eksimusi ja tüli. Pealegi ei olnud raha postiga

³³ Läti Riiklik Ajaloo Arhiiv (= LVVA), f. 7349, n. 1, s. 39 (Chr. Horn Chr. von Kochile, Riias 14. jaanuaril 1686).

³⁴ RA, Muscovitica, vol. 87 (Pihkva vojevood Chr. Hornile 26. veebruaril 1686; Chr. Horn vastus vojevoodile 6. märtsil s. a. ja Christian Horn Karl XI-le Riias 11. märtsil s. a.).

³⁵ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 163 (Kantseleikollegium Chr. Hornile Stockholmist 23. märtsil 1686).

³⁶ Komisjoni kuulusid lisaks Liivimaa kindralkubernerile Chr. Hornile näiteks ooberst Christian Thumb von Weingarten, sekretär Michel von Strohkirchi, maanõunik Caspar von Ceumern ja assessor Didrich von Dunte. Nende töö tulemusel valminud protokoll koos lisadega asub: RA, Livonica II, vol. 503.

³⁷ RA, Livonica II, vol. 87 (Chr. Horn Karl XI-le Riias 27. märtsil 1686).

³⁸ RA, Livonica II, vol. 87 (Chr. Horn Karl XI-le Riias 29. märtsil 1686).

saatmisest juttu varasemates lepingutes.³⁹

Arusaadavalt käsitles Horn ka Viniuse soovi hakata Vene posti Kuramaale vedama traditsioonilise Riia asemel Tartu kaudu, mille peale kindralkuberner leidis, et Viniuse leping Maxiga on õigustühine ega ole jõustunud. Horni, komisjoni ja ka Steini arvates ei saanud Maxil olla õigust sellist lepingut sõlmida. Ometi ei saanud Maxi karistada, sest arvati, et Vinius võinuks seda tõlgendada enda teotamisena, justkui oleks Maxi karistatud seetõttu, et ta oli Viniusega kokku leppinud. Lisaks leidis Horn, et arvamus, nagu oleks Tartu kaudu kulgev postitee lühem, on ekslik.⁴⁰

Komisjoni töö põhjal oli Horni üldhinnang, et Viniuse kaebused Riia postkontori töö üle on liialdatud; ebaõiglaseks luges ta ka suure hüvitise nõudmist, ehkki teataval määral oli Horn valmis Viniusele hüvitist maksma.

Ometi ilmneb Horni järgnevatest Stockholmist saadetud kirjadest, et Vinius oli Vene posti Vastseliina asemel Tartusse suunanud. Nii sedastas kindralkuberner oma 1686. aasta 29. märtsi kirjas kuningale, et Viniuse korrespondentsile Tartu postmeistriga tuleb vähemalt esialgu vaadata läbi sõrmede, seda ei tohtinud takistada, sest muidu võivat Moskva postmeister vastumeetmeid rakendada. Kuid olgu märgitud, et Horni kõrval oli siiski ka neid, kes leidsid, et Vene posti saatmine Tartusse oleks logistilistel kaalutlustel Rootsi ülemereprovintsidele soodsam. Sel juhul oleks Tartusse koondunud nii Riia, Tallinna kui ka Narva kirjad. Seda meelt oli näiteks toonane Rootsi Moskva-resident Chr. von Koch. Loomulikult oponeeris viimasele Riia postmeister Stein, kes kordas mõtet ajaloolisest postiteest Riia Vastseliina kaudu Petserisse ja sealt Pihkvasse, kuhu kirjad pidid Riia tema arvestuste kohaselt jõudma mõned päevad kiiremini kui Tartut läbides.

Riia ja Moskva postmeistri 1685. a. puh-

kenud tüli vaibus järk-järgult 1686. a. esimese poole jooksul. Nagu Rootsi-poolses analüüsis korduvalt viidati, ei usutud, et Vinius suunab posti Leedu kaudu Memelisse. 1686. a. suvel oldi nii kaugel, et mõlemad postmeistrid asusid omavahel läbi rääkima, mille tulemusel sündis 12. augustil s. a. uus kahe maa vaheline postiveoleping. Selle allkirjastasid ühelt poolt Moskva peapostmeistriks tituleeritud A. Vinius ja teiselt poolt Riia peapostkontorit esindanud M. Giese, mitte tema väimees S. Stein. Oluline on märkida, et postileping sõlmiti Riias.⁴¹

Milles kokku lepitati? Rõhutati, et kõik senised arusaamatused ja erimeelsused on uuendatud lepinguga kõrvaldatud; likvideerituks loeti ka kõik varasemad võlanõuded. Sellega seoses kuulutati 1677. a. sõlmitud leping ametlikult lõpetatuks (§1). Seejärel lepitati kokku ehk peamises. Nimelt kohustus Vinius maksma Riia postidirektorile M. Giesele ratsa postiveo eest Riia ja Petseri vahel aastas 290 rtr., tasudes iga kord pool aastat ette, ehk 145 rtr. (§2). Seevastu pidi M. Giese kirju, pakke jms., mis tulid Königsbergist Kuramaa kaudu Riiga ja läksid Riia sinna vastu, kaks korda nädalas (teispäeval ja laupäeval) vedama (§3). Selle nn. saksa posti eest sai Riia postkontor Memeli ja Riia vahelisel lõigul arvestuslikult iga loodi eest 9 krossi (§6). Samas ei tohtinud M. Giese Riia ja Petseri vahel liikuvate kirjade ja pakide eest postimaksu võtta (§5). Samuti pidi Giese iga nädal tasuta Moskvasse saatma kaks eksemplari Königsbergi ajalehti (*Avisen*) (§7). Postimaksuvabalt liikusid ka kummagi maa majasteetide omavahelised kirjad (§9). Vene postisaadetise kättesaamisest pidi Riia postmeister iga kord Viniusele Moskvasse teada andma (§5).⁴²

Kirjad ja pakid, mis tuli saata Riia Moskvasse, Novgorodi ja Pihkvasse, pani Giese kord nädalas, nimelt neljapäeva pärastlõunal, Moskva postikotti, pitseeris selle ja toimetas Petseri kloostrisse, Viniuse poolt määratud postimajja, pühapäeva varahommikuks või pärastlõunaks.

³⁹ RA, Livonica II, vol. 87 (Chr. Horn Karl XI-le Riia 27. märtsil 1686). Tukatite saatmine Venemaale oli tavaline probleem, kuna n.-ö. läänepoolsed kaupmehed vedasid Venemaalt kaupu välja rohkem, kui neid sinna saatsid. Ekspordi-impordi tasakaal saavutati väärismetalle ja raha Venemaale saates.

⁴⁰ Samas.

⁴¹ RA, Kanslikollegium, G II, f. 1.

⁴² Samas.

Kirjad Moskvast, Novgorodist ja Pihkvast jõudsid samuti pühapäeval Petserisse, kus postipakke seejärel vahetati. Täpse ajakava juures oli ainsaks hilinemist vabandavaks põhjenduseks kevadine ja sügisene teede lagunemise aeg (§3). Pühapäeval Petserist lahkunud postiratsanik pidi Vene kirjadega Riiga jõudma kolmapäevaks, et sealt saaks need neljapäeval juba edasi Königsbergi suunas liikuda. Vastavalt kokkuleppele pidi post Riia ja Petseri vahel liikuma edasi-tagasi seitsme päevaga (§4).⁴³

M. Giese ja A. Viniuse leping jõustus 1. septembril 1686. a. ja jäi kehtima kuni Venemaa sõjakuulutuseni Rootsile 1700. aastal. Järgneva kümne aasta jooksul sellise ulatusega arusaamatusi, mida oleks pidanud lahendama naabermaade võimukandjad, Vene ja Rootsi postisuhtluses enam ei esinenud. 1685.–1686. a. tüli oli siiski üks põhjus, miks 1687.–1688. a. saadeti kontrolör Johan Lange ülemereprovintside Eesti- ja Liivimaa postikorraldust revideerima.⁴⁴ Langele kaasa antud instruksioonis oli sees kohustus uurida Riia ja Moskva postimeistri vahel puhkenud tüli ja seda, kustkaudu liikusid Vene kirjad Riiga. Kuid ka J. Lange sai 1688. a. seisuga pealinna Stockholmi teatada, et kõik arusaamatused olid selleks ajaks kõrvaldatud ja post liikus taas Riias Petserisse Vastseliina kaudu.⁴⁵

1690-ndate aastate lõpu arusaamatused

Rootsi ja Venemaa vahelised suhted olid järsult halvenenud 1697. a. Vene saatkonna Riias viibimise ajal. Väidetavalt olnud solvang Peetrile sedavõrd hinge läinud, et ta haudunud kättemaksu.⁴⁶ Seda silmas pidades on arusaadav, et iga väiksematki arusaamatust, mis Rootsi ja Venemaa vahel võis esile tulla, osati Vene

poolel ära kasutada. Nii sai ka 1697. a. lõpus naabermaade postisuhtluses alguse uus tüli.

Venemaal kureeris sel ajal posti endiselt A. Vinius, ehkki igapäevased töökohustused olid ta poja Matvei Viniuse õul. Liivimaal oli M. Giese 1688. a. surnud. Tema järel oli postidirektoriks tõusnud S. Stein, kes aga kõrvaldati Kantsleikollegiumi otsusega ametist 1691. a. detsembris. Uueks Riia postidirektoriks nimetati 1692. aasta algul esialgu kohusetäitjana, kuid 1693. aastast juba püsivalt senine Riia portooriumiprefekt Gerdt Grön.⁴⁷

Postitüli teket on hea jälgida ühest Kantsleikollegiumi rohkem kui pool aastat hiljem, 2. augustil 1698, kirjutatud kirjast Karl XII-le. Selle kohaselt oli A. Vinius 1697. a. lõpul oma poja nimel kirjutanud Liivimaa kindralkubernerile Dahlberghile ja nõudnud muudatust Riia ja Moskva vahelise posti valitsemisel. Viniuse poeg nimetanud enda ja Gröni vahelisi lahkkelisid püsivateks ja soovunud viimase ametist kõrvaldamist, seejuures märkides, et juhul, kui mingit muudatust ette ei võeta, on ta sunnitud otsima postile uue tee Leedu kaudu. Viniuse kirja saatis Dahlbergh edasi Kantsleikollegiumile, kes omakorda kirjutanud 4. jaanuaril 1698 komissar Thomas Kniperile Moskvasse ja palunud hankida Viniuselt konkreetseid süüdistusi Gröni vastu. Vinius märkinud kaebust Gröni aadressil kahelt Riia kaupmehelt, kes olid Vene postimeistri korrespondentideks Riias.⁴⁸

Tüli detailidest Kantsleikollegium kuniingat ei informeerinud. Need ilmnevad Liivimaa kubeneri Erik Soopi 1698. a. alguses kindralkuberner E. Dahlberghile Stockholmi saadetud kirjadest. Nii kirjutas Soop 18. jaanuaril 1698 Riias, et neil päevil (*diesen Tagen*) oli puhkenud tüli ühelt poolt postidirektor G. Gröni ning teiselt poolt kahe kom-

⁴³ Samas.

⁴⁴ 15. novembril 1687 teatas Kantsleikollegium Liivimaa kindralkubernerile J. J. Hastferile J. Lange saabusmisest Eesti- ja Liivimaale (LVVA, f. 7349, n.1, s. 163), millest J. J. Hastfer andis Riiga S. Steinile teada 18. jaanuaril 1688 (EAA, f. 278, n. 1, s. IV:27a, l. 1)

⁴⁵ RA, Kanslikollegium, G II, f. 1 (J. Lange 18. märtsi 1688. a. aruanne, §13; vt. samas ka J. Lange kirja Liivimaa kindralkubernerile J. J. Hastferile 31. jaanuaril 1688 Riias).

⁴⁶ A. Isberg, Erik Dahlbergh och tsar Peters västeuropeiska resa, lk. 54.

⁴⁷ G. Jensch. Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit, lk. 9.

⁴⁸ RA; Kanslikollegiets skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 2.

paniisse ühinenud Riia kaupmehe, Hinrich Hintze ja Peter Offkingi vahel. Grön oli kinni pidanud mõned neile kaupmeestele Narvast ja Moskvast saabunud postipakid ega soovinud neid üle anda enne, kui mehed postihoo-nesse tulid ja pakid nende juuresolekul avati, et näha, kas pakkides ei leidu midagi Rootsi huvide vastast. Kaupmehed olid esialgu keeldunud korraldust täitmast, väites, et see ei ole vastavuses heade tavade ja kaubanduse vaba kulgemisega. Hintze ja Offking pöördusid abilootuses kindralkubermanguvalitsusse, kuid Soop ei saanud neid aidata, viidates asjaolule, et post allub Kantseleikolleegiumile. Lõpuks olid kaupmehed siiski postkontoris- se läinud ja viibinud pakkide avamise juures. Viimaste hulgas oli ka üks pakk Moskva post- meistrilt Viniuselt endalt. Hintze ja Offking olid veendunud, et neile on tekitatud kahju. Seevastu postidirektor Grön põhjendas oma käitumist kuninglike resolutsioonide ja posti- instruksiooniga ning korraldusega, mille järgi postipakkide pealt ei tohtinud riigil maksud saamata jääda.⁴⁹ Soopi poolt kirjutatu edastas E. Dahlbergh 26. veebruaril sõna-sõnalt Kuninglikule Kantseleikolleegiumile.⁵⁰

Vahejuhtum ärritas Moskva postmeist- rit, millest Rootsi Moskva-resident T. Kniper informeeris Liivimaa võime näiteks oma 21. ja 28. jaanuari raportis. Tuginedes Kniperilt saadud informatsioonile, kirjutas Soop 16. veebruaril Dahlberghile, et Moskva postkon- toris on astunud Riia-vastaseid samme. Soop märkis sedagi, et ta oli eelmainitud Riia kaup- mehed välja kutsunud ning manitsenud neid hoiduma kuninglike huvide kahjustamisest.⁵¹ Nädalapäevad hiljem, 24. veebruaril, kirjutas Soop ka ise T. Kniperile Moskvasse, rõhuta- des Grönilt saadud kinnitust, et tema sooviks on tsaari postmeistriga hästi läbi saada. Soop soovitas Kniperil Viniusele selgitada, et tege- mist on puhtalt arusaamatustega, mis tuleb

kõrvaldada. Leppimise saavutamiseks pidid postmeistrid teineteisele kirjutama. Soop ise lubas selles osas mõjutada Gröni. Soovides küll tekkinud probleemi kõrvaldada, avaldas Soop samas arvamust, et “võib-olla on selle tüli juures teised huvilised inimesed mängus, kes soovivad postikorraldust eksiteele viia”.⁵² Keda Soop seejuures silmas pidas, kirjast ei ilmne.

Tekkinud vastuolu ei õnnestunud 1698. a. jooksul lahendada. Vastupidi, Moskvast esitati aina uusi süüdistusi. Suvel teatas E. Dahlbergh Stockholmist Soopile, et Kantseleikolleegium on saanud Viniuselt Gröni peale kaebuse, et viimane oli üht tähtsat Memelist tulnud pos- tipakki, mis pidanuks kohe Moskvasse edasi saadetama, kaheksa päeva Riias kinni pida- nud. Selle süüdistusega seoses soovis kollee- gium, et Riias viidaks läbi vastav juurdlus.⁵³

Enne aga, kui uurimistulemused Riias jõuti ära oodata, saatis tsaar Peeter kirja Karl XII-le ja nõudis ka omalt poolt, et G. Gröni tuleb karistada. Kantseleikolleegium sattus raskesse olukorda. Kuna uurimistulemusi Riias nende käsutuses veel ei olnud, ei tea- tud, mida teha, kas tsaari soovile vastu tulla ja Grön vabastada või edasi oodata. Lõpuks jõu- ti arusaamisele, et Gröni võiks ajutiselt siiski ametist eemaldada ja saata teda asendama keegi Stockholmi postkontorist. Kolleegiu- mis oldi arvamusel, et see samm peaks tsaari- le meelepärane olema. Kantseleikolleegiumi 2. augusti kirjale on Karl XII aga oma käega teinud märkuse, et “pole õige Gröni ajutiselt vabastada, vaid enne tuleb uurida ja siis otsus- tada, vahepeal võib tsaarile vastata, et kunin- gas laseb Gröni vastu esitatud kaebusi uurida, ja kui ta on süüdi, siis ka kohut mõista. Kui ei ole süüdi, pole põhjust teda kõrvaldada.”

Samal ajal lisandus väiksemaid vahejuh- tumeid. Näiteks heitis Vinius Dahlbergile et- te, et viimase kiri talle oli teel olnud üheksa kuud ja saabunud lõpuks Moskvasse avatuna.

⁴⁹ EAA, f. 278, n. 1, s. IV:36, l. 1.

⁵⁰ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 70.

⁵¹ EAA, f. 278, n. 1, s. IV:36, l. 2.

⁵² LVVA, f. 7349, n. 1, s. 50.

⁵³ Korralduse viia Riias läbi juurdlus tegi Kantseleikolleegium Dahlberghile 16. mail (RA; Kanslikollegiets skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 2); Vt. ka E. Dahlberghi kirja E. Soopile Stockholmist 11. juulil 1698 (LVVA, f. 7349, n. 1, s. 70).

Dahlbergh ei uskunud seda, sest kiri, millest juttu, pitseeriti tema juuresolekul ja saadeti Moskvasse komissar T. Kniperile, et see kirja Viniusele edasi annaks.⁵⁴

Nagu järgnev Stockholmist ja Riia vaheline kirjavahetus näitab, ei jõutud mingite konkreetsete uurimistulemusteni. Kuberner Soopi 8. augusti 1698. a. kiri Dahlberghile viitab Riias moodustatud uurimiskomisjonile, mille koosseisu oodati ka kedagi Viniust esindama. Esindajat aga ei saanud.⁵⁵ Tõenäoliselt ei kiirustanud ka komisjon asja uurimisega. Nii on näiteks 14. oktoobril Kantseleikollegium Dahlberghile meelde tuletanud, et oodatakse uurimistulemusi. Kindralkuberner oli sunnitud kollegiumile tunnistama, et uurimisega on viivitatud, ja lubas Riias tagasi olles asjaga ise tegeleda.⁵⁶ Kuid Dahlberghki ei jõudnud uurimisega kaugemale. Alanud 1699. aastal elati Rootsis juba saatkonna Venemaale läkitamise ettevalmistuste tähe all. Koostamisel oli instruksioon, millesse kirjutati sisse ka Rootsi ja Venemaa vahelise postikorralduse küsimus.

Nimelt otsis Rootsi võimalusi kahe maa postiühenduse intensiivistamiseks. Instruksiooni 24. punkti kohaselt tuli Vene poolele teha ettepanek seada sisse regulaarne postiühendus Narva ja Novgorodi vahel. See ei olnud esimene kord, kui Rootsi saadikud selle ettepanekuga välja tulid. 1684. a. Moskva-läbirääkimistel Moskvas oli Narva-Novgorodi postiühenduse loomisest juba juttu olnud, kuid kumbki pool vastavaid samme ei astunud. Nii 1684. kui ka 1699. a. oli rootslaste eesmärk kaubandussuhete elavdamine. Kuna eeldati, et selle küsimuse arutamisel tuleb jutuks ka Gröni ja Viniuse tüliasi, tuli saadikutel venelastele teatada, et niipea, kui uurimistulemused Karl XII-ni jõuavad, otsustab kuningas, kas Gröni tuleb karistada või mitte.

Komisjoni töö aeglust tuli aga põhjendada Dahlberghi viibimisega Stockholmis.⁵⁷

Rootsi saatkond viibis Moskvas 26. juulist 3. detsembrini 1699. Nagu varasematelgi kordadel olid arutelu keskmes kaubandusküsimused, kuid 26. oktoobril tõstus ka Rootsi-Vene postiühenduse probleem. Vene poole ettepanekul pidid saadikud seda teemat arutama A. Viniusega. Viimane võttis aga kohe üles Riia postmeistri Gröni küsimuse.⁵⁸ Rootsi saadikute hilisemast aruandest ilmneb, et Vinius nõudis rootslastelt enda väidetavate kahjude hüvitamist. Sellises olukorras avaldasid saadikud Karl XII-le arvamust, et "... karta pole mitte ainult seda, et Narva ja Novgorodi vaheline postivedu läheb tagasi, vaid on ka oht, et post, mis seni on liikunud Moskvas Riiga, juhitakse Vilniuse ja Königsbergi peale, mis sel moel teeks K. M. huvidele märkimisväärse karuteene..."⁵⁹

Rootsi pool Gröni küsimuses Venemaale meelepärase lahenduseni sisuliselt ei jõudnud. Vene nõudest hoolimata jäi Grön ametisse. Postmeistrite tüli kõrvale jõudis 1699. a. lõpus kerkida veel üks arusaamatus, mida sai juba eespool mainitud kui Vene poole üht ettekäändet sõja alustamiseks. Nimelt läbis mais 1699 Liivimaad Vene-Türgi rahuläbirääkimistelt tagasi pöördunud Vene saadik Prokop Wosnizõn, keda Dahlbergh võttis Riias ülipidulikult vastu. Kuid Liivimaad läbides jäi Wosnizõn teel ilma oma väärtasjadest. Läbi viidud juurdaluse käigus ilmnes, et mõned küüditallupojad olid röövinud Wosnizõni pagasivankrit. Kuritöö toimepanijad mõisteti surma ja hukati. Saadiku asjad saadeti pitseeritud kastides Vastseliinasse, kuhu need jäid Dahlberghi innukale meeldetuletamisele vaatamata seisma. Enne sõja algust venelased neid ära ei viinudki.⁶⁰

⁵⁴ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 70 (E. Dahlbergh Kantseleikollegiumile Stockholmist 6. augustil 1698).

⁵⁵ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 50.

⁵⁶ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 70 (E. Dahlbergh Kantseleikollegiumile Riias 15. detsembril 1698).

⁵⁷ RA, Muscovitica, vol. 121 (Rootsi saatkonna instruksioon 1. veebruarist 1699 läbirääkimiste jaoks Moskvas, §24). Vt. ka Narva kaupmeeskonna ettepanekuid Rootsi saatkonnale 25. maist 1699. a. (EAA, f. 1646, n. 1, s. 2415).

⁵⁸ G. V. Forstén. Snošenija Švecii i Rossii, lk. 86.

⁵⁹ RA, Muscovitica, vol. 121 (Väljavõte Rootsi saatkonna aruandest Karl XII-le Viiburist 2. jaanuaril 1700).

⁶⁰ A. Bergengrün. Die grosse moskowitzische Ambassade, lk. 57–66, 88; A. Isberg. Erik Dahlbergh och tsar Peters västeuropeiska resa, lk. 70–71. Vt. ka E. Dahlberghi kirju Rootsi Moskva-residendile T. Kniperile 3. ja 10. jaanuarist 1700 (EAA, f. 278, n. 1, s. IV:38a; LVVA, f. 7349, n. 1, s. 52).

Ka postiteema oli Dahlberg sunnitud 1700. a. alguskuudel taas üles võtma. Nimelt moodustas ta 11. jaanuaril 1700 uue uurimiskomisjoni seoses A. Viniuse järjekordse süüdistusega Grõni aadressil. Sel korral oli Viniuse kaebuse sisuks, et talle oli hiljuti kindralmajor Carlowitzi nimel saadetud Riia postkontorist kiri, mille ümbrikul olnud kahtlustekitav pitser ja ümbrikus endas puhas paberileht. Oma kaebuse tõendamiseks saatis Vinius ümbriku koos selle sisuga Dahlberghile.⁶¹ Moodustatud komisjoni töö tulemused ei ole teada. Võimalik, et tulemusteni ei jõutudki, kuna täpselt kuu hiljem puhkes Põhjasõda ja Dahlberghil tuli Liivimaa kindralkubernerina juhtida Riia kaitset Saksi vägede vastu.

Tulles tagasi artikli alguses mainitud propagandatrukise juurde, mille kolmandas Põhjasõja alustamist käsitletud punktis toodi esile Riia postmeistri süüdistamine ebaõigluses ja tema ametist kõrvaldamise nõue, siis sellele vastates leiti Rootsis, et Grõnil ei ole mingit süüd, veel vähem oli põhjust teda postidirektori ametist eemaldada.⁶²

Kokkuvõtteks

Riia ja Moskva postmeistrite vahel 1680-ndate aastate keskpaigas esile kerkinud arusaamatused ja tüliküsimused (postiveo ebaregulaarsus, kõrge maksustamine, süüdistused postipakkide avamises, soodsamate postitraktide otsimine jms.) ei olnud oma olemuselt midagi erilist. Nende teke ajal, kui kahe maa vaheline postiühendus ei olnud lõplikult välja kujunenud, on isegi mõistetav. 1680. aastate algul ei olnud Moskva võimukandjatele veel selge, millist teed postisuhtluses Lääne-Euroopaga eelistada, kas Poola (Vilniuse) või Rootsi valduste (Riia) kaudu kulgevat. Viimane oli küll soodsam, kuid sellele teele veeretaskustusi Kura hertsog, kes soovis rahvusvahelise posti vahendamiselt kasu saada. Kõiki neid

arusaamatusi oli võimalik lahendada, mille kinnituseks oli 1686. a. Riia ja Moskva postmeistri vahel saavutatud uus postiveoleping.

1690. a. lõpu tüliküsimused olid oma olemuselt hoopis teist laadi. Konflikti juured ei olnud postiveokorralduses. Väidetav solvang, mis Peeter Suurele Riias osaks sai, sundis kavandatava sõja põhjendamiseks otsima täiendavaid motiive. Lisaks saatkonna halvale kohtlemisele tuli leida vastuolusid valdkondadest, kus kaks maad paratamatult teineteisega kokku puutusid. Nii sobisid Vene võimukandjatele vaenu õhutamiseks vahejuhtumid Liivimaa läbinud Vene saadikutega, kaupmeeste vastastikused võlanõuded, nagu ka reaalsed või välja mõeldud vahejuhtumid postisuhtluses. Posti valdkonda kureerinud A. Vinius nautis sel perioodil Peetri soosingut. Põhjasõja eelõhtul sai ta tsaarilt usalduslikke isiklikke kirju. Peeter valmistas oma mõtteis ette sõda ja ju oli nendega mõtetega kursis ka Vinius, kes oskas oma valdkonnas tsaarile toeks olla. A. Isberg on tabavalt nimetanud 17. sajandi lõppu Rootsi-Vene suhetes külma sõja perioodiks.⁶³ Iseasi, kas Rootsis seda kõikidel tasanditel tajuti. Rootsi ametlik poliitika Venemaa suhtes oli järeleandlik ning seda rakendati heade suhete hoidmise nimel ka postikorralduses.

Enn Küng

(1963)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo osakonna 1988, ajaloomagister 1992, ajaloodoktor 2001. Töötanud alates 1992 Eesti Ajalooarhiivis, 2005. aastast Tartu Ülikooli ajaloo osakonna dotsent. Uurib Läänemere maade 16/17. saj. poliitilisi ja majandussidemeid, sh. kaubanduse ja kommunikatsiooni ajalugu.

⁶¹ LVVA, f. 7349, n. 1, s. 52, lk. 68–69 (E. Dahlberg uurimiskomisjoni liikmetele maanõunik von Swanenbergile, assistentnõunik Bevernile ja assistentnõunik Hammerschmidtile Riias 11. jaanuaril 1700).

⁶² Ein Schreiben, so Aus dem Haag, An einen Freund in Franckfurt.

⁶³ A. Isberg. Erik Dahlbergh och tsar Peters västeuropeiska resa, lk. 72.